

ІМЕНА БОГА ТА БІБЛІЙНИХ ПЕРСОНАЖІВ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

У статті розглянуто номінаційне поле «Бог та біблійні персонажі» в поезії Оксани Забужко. З'ясовано, що для номінації Бога та персонажів Біблії поетка уводить до своїх творів власні імена, послуговується безіменною номінацією, заміниками імен та апеллятивними назвами. Доведено, що побутування в сучасному поетичному дискурсі багатьох онімів та апеллятивних конструкцій, якими номіновано біблійних персонажів, є свідченням багатовікової історії релігійної культури України, глибокого християнського світогляду українців.

Ключові слова: номінаційне поле, номен, Бог, Господь, Богородиця, апостол, Оксана Забужко.

Роксолана Яцків. ИМЕНА БОГА И БИБЛЕЙСКИХ ПЕРСОНАЖЕЙ В ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ ОКСАНЫ ЗАБУЖКО

В статье рассмотрено номинационное поле «Бог и библейские персонажи» в поэзии Оксаны Забужко. Выяснено, что для номинации Бога и персонажей Библии поэтесса вводит в свои произведения имена собственные, пользуется безымянной номинацией, заменителями имен и апеллятивными названиями. Доказано, что бытования в современном поэтическом дискурсе многих онимов и апеллятивных конструкций, которыми номинировано библейских персонажей, свидетельствует о многовековой истории религиозной культуры Украины, глубоком христианском мировоззрении украинцев.

Ключевые слова: номинационное поле, номен, Бог, Господь, Богородица, апостол, Оксана Забужко.

Roksolana Yatskiv. THE NAME OF GOD AND THE BIBLE PERFORMERS IN THE POTENTIAL DISCUSSION OF OKSANA ZABUZHKO

In the article considered with the nomination field «God and Biblical Characters» in the poetry of Oksana Zabuzhko. It was found out that for the nomination of God and characters of the Bible the poet introduces his own names into his works, uses the nominal nomination, names substitutes and appellate names. It has been proved that the existence in modern poetic discourse of many onims and apelatives designs nominated by biblical characters is evidence of centuries of history of the religious culture of Ukraine, a deep Christian outlook of Ukrainians.

Key words: nominating field, nomin, God, Lord, Holy Virgin, Apostle, Oksana Zabuzhko.

Упродовж багатьох десятиліть ХХ ст. зі спектру українських мовознавчих студій, як загалом гуманітарної сфери, було вилучено великий за обсягом пласт літератури, пов'язаний з релігійним буттям українців [9, с. 1]. Тому не дивно, що кінець ХХ – початок ХХІ ст. так спрагло позначено «дорогою до Бога» в духовному житті, в культурі, в науці. Сьогодні можемо назвати вже цілу когорту вчених, об'єктом дослідження яких стала українська релігійна лексика (І. Кочан, Г. Мацюк, І. Павлова, М. Скаб, В. Федонюк та ін.), її побутування як у рамках конфесійного стилю (С. Бібла, І. Бочарова, М. Лесюк, Г. Наконечна, Н. Піддубна, Н. Пуряєва та ін.), так і поза ним (Н. Бабич, Т. Берест, Ю. Браїлко, Т. Вільчинська, А. Ковтун, П. Мацьків, Н. Сологуб, Г. Тимошик та ін.).

Мета нашої роботи – проаналізувати номінаційне поле «Бог та біблійні персонажі» в поезії Оксани Забужко.

Свідченням багатовікової історії релігійної культури є побутування як у класичному, так і в сучасному поетичному дискурсі величезної кількості онімів та апеллятивів на позначення християнських понять. У творчості Оксани Забужко, поезія якої вписується в річище пізнього українського модернізму, простежується філософське осмислення людського буття з природнім віддзеркаленням образу Бога. «Якби мене хто спитав, який образ найперше впадає в око, коли

читаєш поезію Оксани Забужко, я б, мабуть, сказав, що – дзеркало, – наголошує в передній статті зо збірки «Друга спроба: Вибране» Л. Ушкалов. – Дзеркало в поезії Забужко – образ архетипічний, бо в ньому є все: від звичайного жіночого кокетства, отієї милої моди «другої статі» повсякчас дивитися на себе збоку, до справжнього нарцисизму, а від нього – до себепізнання, до гострого відчуття зникості всього суцього, до нежданої-негаданої – і доволі похмурої – теології хреста («Я бачу у свічаді знак хреста...»)» [10, с. 7–8]. Однак попри таку «похмурість теології», яку приписують поетці літературні критики, тексти, пересипані номінаціями Бога та інших святих, глибокі й світлі, образи яскраві та органічні.

Важливу роль у ліриці поетеси відіграє екзистенціальна парадигма, що дає можливість дослідникам виділити основні мотиви філософської поезії: біблійні, мотив гріховності, абсурдності буття, смерті й страху, художнього часопростору, «світового дерева». Художньо їх інтерпретуючи, Оксана Забужко проводить вектор до гострих проблем сьогодення, моделює різновимірні площини, застерігає, провокує, любить і ненавидить, як справжня жінка-поетка [4].

Індивідуально-авторські особливості художнього письма майстра слова чи не найяскравіше виявляються в номінаціях. Під цим терміном О. Немировська, Т. Немировська розуміють дуже широке коло назв: 1) власні імена, що складають ономастикон твору; 2) мікроконтекст з власними іменами, що є безпосереднім лексичним оточенням оніма; 3) замітники імен; 4) безіменна номінація як невіддільний компонент художнього тексту; 5) апелятивні назви й конструкції [6, с. 19]. Парадигматичний аспект аналізу іменувань Бога та біблійних персонажів передбачає розгляд антропонімної, антропонімно-апелятивної та апелятивної номінацій.

У поетичних текстах, уміщених у книзі «Друга спроба: Вибране» [3] для відтворення номінаційного поля «Бог та біблійні персонажі» використовується низка номенів, ключовими серед яких є *Бог* та *Господь*.

До філософії та епічності поезії Оксани Забужко, як часто характеризують її твори літературні критики, слід неодмінно додати її глибоку метафоричність. «Два вірші циклу «... але визволи нас...» – яскраве цьому підтвердження. І якщо в першому з них «Біла ніч. Чорна меса» немає жодної антропонімної номінації, то другий – «Сон в Єрусалимі» рясніє трьома номінаціями Бога і кожна з них вжита з послуговуванням глибокої, тонкої метафори: «*І ось тоді, уперше за всі дні, / мені приснилась – радість: уві сні / ішов до мене Хтось, небачений допоту*» [3, с. 223]; «*я в тому сні позаздрила собі, / бо то була Любов, уяв мені не дана!*» [3, с. 224]; «*А чоловік сміявся і йшов мені навстріч, – / і, в ритм Його ходи впадаючи, як в річ, / підносились зоря із-за Йордану*» [3, с. 224].

Мікроконтекстом, що слугує виразною вказівкою на релігійний характер твору є заголовки віршів «Сон в Єрусалимі» (Єрусалим – центр трьох релігій – юдаїзму, християнства й ісламу, столиця древнього Юдейського царства) та «... але визволи нас...» (уривок з молитви «Отче наш»). Тому немає жодного сумніву в тому, що *Хтось*, *Любов*, *Він (Його)* – імена Бога, які Оксана Забужко вживає з великої літери. До того ж лексему *чоловік* у цьому ж контексті авторка подає з літери малої, щоб наголосити не на людській, а на Божій природі Всевишнього.

Ісуса в інших поетичних творах поодиноким іменовано *Христом*: «*Останній крик розп'ятого Христа*» [3, с. 32] та *Месією*: «*Кінчається місяць Ав – / І знов не прийшов Месія*» [3, с. 258]. Номінація *Месія* – український фонетичний відповідник єврейського *mašiah* 'помазанник', яке в грецькій мові субститувалося у форму *Messias*, ця форма з незначними фонетичними змінами запозичена в українську мову [4, с. 40].

У вірші «Коментар до Дій св. апостолів» поетка створює «схолії до Святого Письма, не так, зрештою, до апостольських дій, як до Євангелії від Матвія, де постає простий і водночас незграбний образ святого Петра – чоловіка, що боїться йти за Христом по гладіні Тиверіадського озера, тричі поспіль зрікається Месії, але, попри все, є верховним апостолом, «наріжним каменем» Церкви як містичного Христового тіла» [10, с. 8]. Христа в цьому вірші названо іменами *Ісус*: «*Я Твій учень, Ісусе*» [3, с. 93], *Учитель*: «*А спитати б – Учителю, що їм*

за діло до Твого учення?» [3, 92], Бог: «А за кого ж мені розпинатись, о Боже великий?» [3, с. 92].

Для іменування Петра Оксана Забужко вживає його апостольське ім'я *Петро*: «Що ж ти Петре, стоїш?» [3, 92] і доапостольське, «рибальське» – *Симон*: «Чи ж рибалиці Симону апостольське в пору ім'я?!» [3, с. 92]. Цікавою в «Коментарі до дій св. Апостолів» є апелювативна номінація Петра. До апелювативної зараховуємо безіменну номінацію та замітники імен. Безіменність у тексті твору репрезентована словом *апостол*, а замітниками імені, під якими розуміємо «апелювативне називання персонажів, поіменованих антропонімом» [7, с. 12], є майстерно створені авторкою апелювативні конструкції: *провінційний актор, тричі поспіль освистаний півнем; не той, що готовий за тридцять срібних* (Петро – не Юда); *не той, що розпнеться за люди своя* (Петро – не Христос); *той, хто вдосвіта тричі відрікся*.

Онімним мікроконтекстом у вірші виступає ще одне біблійне ім'я – *Пилат*: «Справа, зрештою, в іншим, а в чім – то не знає й Пилат» [3, с. 92] та топонім *Голгота*: «А от люд прибува!.. З хрипом, вереском, сопухом пивним / На Голготу стікається, з темних сповзаючись нір!..» [3, с. 92].

Божа Мати в поезії Оксани Забужко поіменована *Марією, Мамою*: «*Маріє! Мамо! – вп'явши очі, ридма / (А простір в рамі – наче бурелом)*» [3, с. 92] (онімним тлом, на якому побутує номен, послуговував заголовок вірша «Ель Греко (Домінікос Теотокопулос). «Вознесіння Богородиці»); *Марією Богородицею Дівою*: «*Маріє, Богородице Діво, радуйся...*» [3, с. 162] і *Святою Марією, Матір'ю Божою*: «*Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis...*» [3, с. 164].

Епізодично вводить Оксана Забужко до своїх творів імена інших біблійних персонажів: *Каїна* та *Авеля* (сини Адама і Єви): «*Каїне, Каїне, хто ж ти тепер – / Без Авеля, брата свого?*» [3, с. 117]; *Ноя* (біблійний персонаж, завдяки якому врятувалися від Всесвітнього потопа люди і тварини): «*Наче в Ноїв ковчег, нас упхалось в цей час непомаму*» [3, 94]; *Лазаря* (брат Марти і Марії, якого Ісус Христос воскресив на четвертий день після смерті): «*Встань! – говорю, як Ти / Лазарю говорив. / Я Тебе воскресу / На всі потомні віки*» [3, с. 260]; *Марії із Магдали* (св. рівноапостольна Марія Магдалина, уродженка містечка Магдали, що було колись на берегах Генезаретського озера): «*Марія із Магдали / Кричить: «Я бачила Равві!»*» [3, с. 259]. Щодо останніх номенів, то слід наголосити, що онімна конструкція *Марія із Магдали* пояснює побутування біблійного імені *Марія Магдалина*, що без такого потрактування виглядає подвійним іменем учениці та послідовниці Христа. Ім'я *Равві* ('учитель') – ще одне іменування *Ісуса Христа*, яким нерідко називали його учні, книжники, фарисеї і народ.

При актуалізації значень лексеми *Бог* домінують такі семи, як 'свідок': «*Ніщо ж не міняється, свідок Бог, – / лиш круг очей все темніші підкови...*» [3, с. 86]; 'самітник': «*Богові самотньо в холодному космосі*» [3, с. 111]; 'визволитель': «*І немає вже сил, щоб звернутись до Бога: звільни!*» [3, с. 120]; 'спасителель': «*Єдина втіха (сумнівна!) – що ні до кого, крім Бога, / Не водала досі: «Спаси!»*» [3, с. 160]; 'найважливіший пошук': «*Агов, чоловіче, чого шукаєте? / – Бога...*» [3, с. 111]; 'найважливіше слово': «*Бог», «народ», «Україна*» (з розкотистим «р-р»), «*батьківщина*» – / *Стільки слів – наче висхлих стручків, у яких тарабанить п'яма*» [3, с. 143].

Номен *Бог / Господь* часто вживано як звернення до повсякчас присутньої вищої сили з проханням: «*От дай тільки Боже заснути*» [3, с. 25]; «*Господи, дай прощення!*» [3, с. 111]; «*Господи, кинь монетку*» [3, с. 111]; «*Прости нас, о Боже: нам просто хотілось додому*» [3, с. 139]; «*Тільки ж, Господи, – не обмани!*» [3, с. 218]; «*Поможи, о Боже, цей хрест нести*» [3, с. 258]; «*О Боже, подай – хоч один монолог, / в яким клекотіла би – кров, а не лімфа!*» [3, с. 86]; з надією: «*... і, дасть Бог, відійде до зими*» [3, с. 103]; з похвалою: «*З моїх предків, хвалити Бога, / Заволокам ніхто не служив!*» [3, с. 66]; із поблажливостю: «*Ах ти Господи, як це наївно!*» [3, с. 96]; із замилюванням: «*По Хрещатику йде чоловік... / Боже, так ото – руки в кишенях*» [3, с. 90]; з розмірковуванням: «*Як би його, Господи, з себе вигризти / Цей-от бормашинний внутрішній плач*» [3, с. 111]; з пересторогою: «*О, просто я була ступила в ту ріку <...> Збав Боже Вас потрапити в таку*» [3, с. 114]; із запитанням: «*Господи, що ж це діється, – хочу розгублено бевкнути*» [3, с. 146]; «*О Господи, хто ж я в цім світі...*» [3, с. 291]; з подякою:

«Дякую Тобі, Боже, що дав нам тіло!» [3, с. 80]; з побажанням: «Йдіть собі, принце. Щастя Вам Боже» [3, с. 37]; «Доброго ранку, дай тобі Боже здоров'я!» [3, с. 114].

У сфері апеляції номен Бог / Господь часто вживано для підсилення емоції та почуття (радості, здивування, застереження тощо), тобто слугують вигуками: «А які ж бо реальні, о Боже, які ж бо живі» [3, с. 77]; «Ось де вона, Поезія, Боже, нареши!» [3, с. 81]; «А як там насправді було – то яке кому, Господи, діло!» [3, с. 100]; «О, це ж Погоня, Господи, Погоня / Чвалає по невидимих слідах!» [3, с. 133].

Як уважають дослідники, лексема Бог часто виступає у фразеологізмах, здебільшого у фразеологізмах-побажаннях, фразеологізмах-застереженнях і фразеологізмах-благаннях (моліннях): *Ради Бога! Бог з тобою! Бійся Бога! Упаси Боже! Борони Боже! Не дай Бог! Май Бога в серці*. Такі вигуківі конструкції виконують у спілкуванні роль «стримування»: якщо з людиною Бог, якщо вона його боїться, остерегається гріха, якщо заради Бога готова зупинитися на порозі чогось недоброго, то біду вдасться цими закликками попередити. Такі вирази передбачають діяча і остерегача – мовця і співбесідника [1]. Фразеологізмами з номеном Бог щедро пересипана і поезія Оксани Забужко: «*Боронь тебе Боже в цю пору в свічадо дивитись*» [3, с. 107]; «*А такою – боронь мене Боже: не хочу, не буду*» [3, с. 231] ('вживається для вираження небажаності, заперечення чого-небудь' [8 I, с. 208]); «*Розгойдає – ну що ж: помагай, кому Бог, кому чорт*» [3, с. 94] ('побажання успіху в роботі чи в певній справі' [11, с. 53]); «*Що от, уцілів, слава Богу, видно, родився в сорочці*» [3, с. 117]; «*що, слава Богу, не дано мені / горіти так, як та свіча горіла*» [3, с. 202] ('нівроку, далєбі, як видно' [8 I, с. 208]; 'усталена формула вислову задоволення, заспокоєння' [11, с. 60]); «*І Бог вам віддячить за всі повзунці та батмани, / за всі живосильні колінця по товченім склі*» [3, с. 136] (т. с., що дасть Бог 'уживається при вираженні надії, сподівання на добре завершення чогось' [8 I, с. 208]); «*Ради Господа Бога! – зриваюсь на крик, але притьмом*» [3, с. 143] ('дуже прошу, будь ласка' [8 I, с. 208]; 'усталена формула наполегливого прохання зробити щось' [11, с. 52]; «*– Я тут збагну всю міру самоти – / Тієї самоти, котра од Бога*» [3, с. 91] ('про талант, хист, долю, якими хто-небудь виділяється серед інших' [11, с. 50]); «*Хай не славою (Бог там з нею!)*» [3, с. 66] ('уживається зі значенням згоди, примирення' [11, с. 51]). До цього ряду зараховуємо й індивідуально-авторський новотвір *красти себе у Бога*: «*хто б сказав – краду / себе у Бога!*» [3, с. 202].

Як бачимо, у фразеологізмах з компонентом Бог закріплені історико-етнографічні та морально-естетичні зв'язки людини з навколишнім світом, зі всесвітом, конкретний характер цих взаємозв'язків, ставлення людини до Святого письма – співвіднесення з ним свого життя [1]. Уведені талановитим майстром слова до поетичних творів, вони набувають ще глибших значень, яскравіших конотацій (*самота од Бога; боронь мене Боже* тощо).

Нерідко у віршах знаходимо тавтологію як яскравий семантико-стилістичний, індивідуально-авторський засіб: «*– Господи-Боже! Будь ласка, не слухай / всіх цих людей – ані їхніх бажань!*» [3, с. 188]; «*Господи Боже! Подай монолог, / який розірве зачароване коло*» [3, с. 86].

Як відомо, виразниками вищого ступеня позитивної емоційно-експресивної конотації виступають поліморфемні суфікси [2, с. 68]. Про особливе стилістичне забарвлення номена Бог говоримо тоді, коли поетеса послуговується здрібніло- або ж інтимно-пестливими суфіксами: «*Задля кого згоріти, ой Боженьку мій, перед ким!*» [3, с. 88]; «*Осінь, о Господи-Боженьку, це ж бо осінь!*» [3, с. 155].

Підсилення номена *Бог / Господь* експресивним значенням відбувається і за вживання присвійного займенника *мій*: «*О, вони відлітають! / Мій Боже, таки відлітають*» [3, с. 105]; «*Ти грала – віртуозно. Боже мій, / сказала я своїй бездарній тіні*» [3, с. 201]; «*Та воля не моя – Твоя, мій Боже*» [3, с. 241]; «*і жаль було, мій Господи, – так жаль, / як зроду не було / невинно убієнних*» [3, с. 248]; «*Пора, мій Боже. Затяглося літо*» [3, с. 295]; «*Що отака нагода, Боже ж мій*» [3, с. 27]; «*Ах, Боже мій! Так мусить хтось не спати, / Коли у місті плаче немовля*» [3, с. 52] або ж прикметника *милий*: «*ай, милий Боже, і це саме тоді, коли в нас був з'явився шанс*»

[3, с. 128]; «Милий Боже, я плачу: так легко котиться згори – / У тепло несамотности, в затишок, спокій і ситість» [3, с. 227].

Нерідко вживання номена Бог супроводжується уведенням до текстів стилістично забарвленої лексики, як правило старослов'янізмів: «Відпускаєши, Боже, свої нерозумні народи» [3, с. 62]; «Не споминайте Бога / Все, і взагалі» [3, с. 111]; «Кохати тебе, як пред Богом і морем» [3, 237]; «Всю світову ясу / Дам Тобі, Боже, днесь» [3, с. 260]; «Якщо це не любов – / Весь наш світ не од Бога» [3, с. 176]. Такі слововжитки – філософське вкраплення ознак конфесійного стилю до стилю художнього.

Отже, номінаційне поле «Бог та біблійні персонажі» в поетичному дискурсі Оксани Забужко засвідчено номенами *Бог – Господь – Ісус – Христос – Учитель – Равві – Месія – Любов – Хтось – Він; Марія Мама – Марія Богородиця Діва – Свята Марія, Мати Божа; Петро (Семон), Каїн, Авель, Ной, Марія з Магдали, Лазар, Пилат* та ін. Уведені в канву поетичних творів, вони виявляють християнський світогляд ліричних героїв та глибокі філософсько-релігійні настанови авторки; виконують не тільки номінативну, але й образну та текстотвірну функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Сила Божа в народній фразеології [Електронний ресурс] / Н. Бабич. – Режим доступу: <http://kulturamovny.univ.kiev.ua>
2. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. / Любомир Белей. – Ужгород, 1995. – 120 с.
3. Забужко Оксана. Друга спроба: Вибране / Оксана Забужко. – К.: Факт, 2005. – 320 с.
4. Мацьків П. Концептосфера Бог в українському мовному просторі: [монографія] / Петро Мацьків. – Дрогобич: Коло, 2007. – 332 с.
5. Мельник К. Мотиви у поетичній творчості Оксани Забужко [Електронний ресурс] / К. Мельник. – Режим доступу: <http://oksanazabuzhko.blogspot.com>
6. Немировська О. Ф. Українська літературна ономастика: Взаємозв'язки і паралелі поезики / О. Ф. Немировська, Т. В. Немировська // Літературна ономастика української та російської мов : взаємодія, взаємозв'язки. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 18–25.
7. Сколоздра О. Онімна та апелювативна номінація особи в малій прозі Івана Франка [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 / Олеся Романівна Сколоздра; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2009. – 18 с.
8. Словник української мови: в 11-ти т. / [за ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1971–1981. – Т. I–XI.
9. Тимошик Г. Біблісантропоніми в новочасних перекладах святого письма українською мовою) [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 / Галина Василівна Тимошик; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2010. – 20 с.
10. Ушкалов Л. Дзеркала Оксани Забужко / Леонід Ушкалов [у кн. Забужко Оксана. Друга спроба: Вибране]. – К.: Факт, 2005. – С. 7–16.
11. Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови / А. П. Ярещенко та ін. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2011. – 640 с.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2017 р.